

SOCIALNO PEDAGOŠKO SODELOVANJE Z DRUŽINAMI Z VEČ PROBLEMI 437

SOCIAL AND PEDAGOGICAL WORK WITH
FAMILIES WITH MULTIPLE PROBLEMS

Maša Sternad, *abs. soc. ped.*

Vrhovci cesta XVII/6, 1000 Ljubljana

m.sternad@gmail.com

POVZETEK

V prispevku opredeljujem pojem *družine z več problemi* in ga obravnavam v kontekstu pojma *družin*, v katere s svojo obravnavo poseže več ustanov (npr. centri za socialno delo, zdravstvene in izobraževalne ustanove, sodstvo). Prav s takimi družinami pa je močno povezano tudi socialnopedagoško delo.

Raziskujem polje *iskanja meja in identitete socialnopedagoške stroke* pri delu z družinami v poplavi mnogo drugih modelov dela. Nadaljujem s predstavitvijo *teoretičnih konceptov*, ki izhajajo iz dela z družinami z več problemi ter v sklepnem delu kratko opišem dva pristopa za sodelovanje

z družinami v stiski – *socialnoandragoško metodo in terapijo z več družinami*.

KLJUČNE BESEDE: *družina, družina z več problemi, socialno-pedagoško sodelovanje z družino, socialnoandragoška metoda, terapija z več družinami.*

ABSTRACT

The following paper defines the concept of *families with multiple problems* and examines it within the context of the concept of *families which experience intervention by multiple institutions (e.g. social work centers, healthcare and educational institutions, the courts)*. Such families are closely linked to social and pedagogical work.

The paper investigates *the boundaries and identity of the socio-pedagogical profession* as they pertain to working with families among a flurry of alternative models. From there it proceeds with a presentation of *theoretical concepts* based on work with families with multiple problems, and concludes with a brief description of two approaches to working with families in need – the *social-andragogical method* and the *multiple-family therapy*.

KEYWORDS: *family, family with multiple problems, social and pedagogical work with families, the social-andragogical method, multiple-family therapy.*

UVOD

„Vse srečne družine so si podobne, vsaka nesrečna pa je nesrečna po svoje.“

(Tolstoj, 1966, str. 9.)

Družina, naj si bo biološka ali rejniška, jedrna, razširjena, eno-starševska ali reorganizirana, je prav gotovo ena od najpomembnejših oblik vsakdanjega življenja ljudi, saj je primarna družbena

skupina in družbena institucija. Od drugih oblik vsakdanjega življenja jo razlikujeta predvsem dva glavna razločevalna dejavnika – obstoj otrok in njihova vzgoja. Velika večina ljudi živi v neki obliki družinske skupnosti ter ima izkušnje z družino orientacije (tj. primarno) in družino prokreacije (tj. sekundarno). V družinah potekajo najzgodnejše izkušnje z medosebnimi odnosi, ki so ob ustrezni čustveni klimi, varnosti, spodbudah za razvoj, hkrati pa tudi ob prvih omejitvah, zahtevah in vrednotah, s katerimi naj bi stopali v svet, temeljna izkušnja sprejetosti in ljubljenosti. Izkušnja tega brezpogojnega odnosa s starši (ali skrbniki oziroma posvojitelji v primeru nebioloških družin) je edinstvena in je temelj za vzpostavljanje poznejših odnosov z ljudmi (Gostečnik, Pahole in Ružič, 2000). Pojem ustreznih odnosov je širok, a relativen, kakor je relativen tudi pojem funkcionalnih in nefunkcionalnih družin. Dejstvo je, da vse družine ne dajejo najboljših popotnic za nadaljnje življenje. Dinamika kompleksnega mehanizma kompulzivnega ponavljanja, kot izpostavi Gostečnik (1997), je izziv filozofiji in temeljna osnova mnogo humanističnim znanostim, v praksi pa dodobra zaznamuje družine, saj se v njih dogaja „prisilno ponavljanje modelov medosebne interakcije in komunikacije; ponavljanje in rekreiranje konfliktnih situacij, travm in vedenjskih modelov v človekovem osebni in interaktivnem, interpersonalnem obnašanju, mišljenju in čutenju“ (prav tam, str. 9).

Oblike družin in družinskega življenja se spreminjajo in danes pogosto bodisi poslušamo ali beremo o tem, da je družina zašla v krizo, da je bilo družinsko življenje v preteklosti bolj stabilno in varno ter da se sodobne družine vse bolj zapirajo v družinsko zasebnost. Kot s pridihom nostalgčnosti navaja tudi Juul, priznani danski družinski terapevt in soustanovitelj Kemplerjevega inštituta na Nizozemskem, se dandanes nekaterim morda še toži po „dobri stari tradicionalni družini“, vendar se je ta pogosto kazala kot uspešna zgolj z družbenega vidika, medtem ko so stiske, travme in nefunkcionalni vzorci, ki jih je ustvarjala, prežali tik pod površjem (Juul, 2008).

Institucija družine in življenje v njej je pod vplivom hitrih družbenih sprememb, političnih ideologij, množičnih medijev, specializiranih institucij (vrtcev, šol, bolnišnic, domov za ostarele),

servisov (družinski, čistilni) in sodišč, ki prevzemajo marsikatero funkcije, ki so bile v preteklosti predvsem v domeni družine (skrb za bolne in ostarele, opravljanje gospodinjstskih del, socializacija in vzgoja otrok, razreševanje družinskih težav in stisk, pravno urejanje družinskih odnosov ipd). Družine stisko posameznika in s tem stisko cele družine redko pravočasno zaznajo in si priznajo probleme ter odidejo po pomoč k strokovnjakom, ko pa se to zgodi, se pojavi nova težava – strokovne službe si med seboj podajajo predvsem tiste družine, pri katerih gre za ustaljene neprilagojene vzorce in za mnogo stisk (materialnih, odnosnih, socialnih ...), pri čemer vsaka po svoje raziskuje vzroke nastanka težav in se loteva njihovega reševanja.

Obravnavna družine je nemalokrat osredotočena na t. i. grešnega kozla, v vlogi katerega se najpogosteje znajdejo, kot omenja Tomori (1994), šibkejši člani družine, ki popustijo pritiskom in prevzamejo nase breme družinske napetosti. Takšna žrtev se družinam zaradi njihovega zunanjšega ugleda in vzpostavljenega notranjšega sistema odnosnih vlog, čeprav „neustreznega in že patološkega ravnotežja“, zdi dragocena, vendar jo posameznik pogosto plačuje s svojo življenjsko usodo. Spoznanje, da družina ni samo sistem medsebojno povezanih delov, temveč je predvsem kibernetični sistem, ki se samoregulira na osnovi feedbacka oz. povratne informacije, narekuje nujno potrebne spremembe zastarelih paradigem na področju sodelovanja z družino (Gostecnik, 2010).

Šele ob zavedanju temeljnih izhodišč systemskega pogleda na družinsko skupnost in ustrezni motiviranosti tako strokovnjakov kot družinskih članov ter pripravljenosti na medsebojno sodelovanje je mogoče vzpostaviti ugodno podlago za nadaljnje soustvarjanje delovnega procesa med vsemi udeleženi v problemu oz. rešitvi.

DRUŽINE Z VEČ PROBLEMI

Eia Asen, svetovalni delavec, psihoterapevt ter direktor Family Servicea v Marlboroughu, ki deluje na področju duševnega zdravja

otrok, mladostnikov in odraslih, družine z več problemi (Asen, 2007) opiše kot tiste, v katerih se pogosto pojavljajo nasilno in delinkventno vedenje, zlorabe, ločitve, psihosocialne težave na področju duševnega zdravja, zlorabe drog in alkohola, nizek izobrazbeni standard, problemi socialnoekonomske narave in socialna izključenost.

Za družine z več problemi je, kot navajata Stal in Scheffer (1985 v Vries in Bouwkamp, 2002, str. 16), značilen t. i. proces izžarevanja. Zaradi krožnega vplivanja namreč nikoli ni zgolj en problem na določenem področju vzrok za probleme, zaradi katerih ljudje pridejo po nasvet. Večina ljudi, ki se obrne po pomoč, ima torej več problemov hkrati. Izžarevanje je po njenem mnenju tipično za psihosocialne probleme. Naštevata (prav tam) naslednja področja, na katera lahko vplivajo psihosocialni problemi: kontrola nad življenjem, somatske težave, finančne težave, socialna izoliranost, težave s sorodniki, sosedi, poklicnim okoljem, z oblastmi pa tudi s svetovalci in družbenimi ustanovami.

V nadaljevanju Vries in Bouwkamp (2002, str. 15) združita kontekste nastankov oz. življenjska področja, na katerih se pojavi večina problemov in težav, v naslednjih pet skupin:

- somatično področje (telesni svet),
- psihično področje (osebni svet razmišljanja in doživljanja),
- socialno področje (medosebni svet odnosov),
- materialno področje (svet stvari, od katerih je odvisno naše materialno stanje),
- družbeno področje (kontekst, ki stoji neposredno nad medosebnih področjem).

Za strokovne službe je bistveno, da se zavedajo tudi t. i. procesa 'hiperventilacije' (Vries, Bouwkamp, 2002, str. 17). Gre za intenziven proces pretoka in sovplivanja problemskih področij, ki nas opozarja na to, da oblika, v kateri problem (tj. simptom) pride na dan, ni nujno povezana z dejansko vsebino problema. Med življenjskimi področji obstaja določena hierarhija – več področij oz. procesov ko zajema neko življenjsko področje, tem večji je njegov vpliv na preostala področja in procese, ki potekajo v družini.

O dejavnih tveganja za nastanek težav v družini govorijo tudi Garner, Green in Marcus (1994, v Ferić–Šlehan, Bašić, 2007). Navajajo naslednje dejavnike: konflikte v družini, družinsko nasilje, neorganiziranost in pomanjkanje družinske povezanosti, socialno izolacijo, pogoste in hude stresne situacije, pomanjkljiv nadzor ter neustrezno discipliniranje in nerealna pričakovanja staršev.

Loeber in Stouthamer–Loeber (1986, v Ferić–Šlehan, Bašić, 2007) opozarjata na povezanost vedenjskih težav otrok s pomanjkljivo odgovornostjo staršev, z neustreznim starševskim nadzorom, s premalo kakovostnega časa, ki ga starši in otroci preživijo skupaj, ter z nezanimanjem staršev za aktivnosti, ki jih otrok izvaja v vrstniškem krogu.

Dalj časa trajajoča destruktivna vedenja v primarnem zakonskem, starševskem podsistemu so grožnja izgube ravnotežja v celotnem sistemu družine. Otroški podsistem se v takih pogojih bivanja nezavedno prilagodi in postane nosilec motenj. Gostečnik (1997, str. 185) pojasnjuje, da otroci tako razvijejo „svojski perceptivni mehanizem delovanja, razumevanja, imaginacije“, na podlagi katerega sprejemajo in zaznavajo svet, si ga organizirajo in v njem iščejo smisel ter se odzivajo na njegovo motivacijo in dražljaje.

Družinski mehanizem prevzemanja konfliktov in travm ter temeljne interakcije v družinskem sistemu trajno zaznamuje nadaljnji razvoj otrok, njihov življenjski stil, delovanje in ustvarjanje njihovih lastnih družin, s čimer je t. i. začarani krog sklenjen, še dodaja Gostečnik (prav tam, str. 192). Zloković in Bilić (2007) ta pojav nazorno prikažeta na primeru družin, v katerih je prisotna zasvojenost s psihoaktivnimi snovmi. Pravita (prav tam), da se v takšnih razmerah družinskega življenja pogosto srečujemo z otrokovo sozasvojenostjo, s privajanjem na aktualno stanje in mogočo zamenjavo vlog, ko otrok prikriva način delovanja družine ali celo prevzame pokroviteljsko skrbniško vlogo do neodgovornega starša. Do soodvisnosti, ki velja za eno najpogostejših bolezni disfunkcionalnih družin (Kovač, 2010), lahko pride tudi zaradi nekemičnih odvisnosti, npr. odvisnost od dela, iger na srečo, odvisnost od oseb oziroma odnosov ipd., ter tudi zaradi množice disfunkcionalnih vedenj in aktivnosti, npr. depresije, histerije, telesnega in čustvenega nasilja. Pogost vzrok

so tudi akutni življenjski dogodki, npr. smrt, ločitev, dolgotrajna bolezen ali druge oblike prikrajšanosti.

Ker je družina pomemben dejavnik razvoja otrok, so lahko prav specifične lastnosti otroka oz. mladostnika tiste, ki nam pomagajo pri opredeljevanju družin kot funkcionalnih ali nezdravih oz. nefunkcionalnih. Berns (1997, v Žižak, Koller-Trbovič, 2007) navaja specifične lastnosti otrok, ki odraščajo v funkcionalnih družinah – samospoštovanje, osebna prilagojenost in odsotnost deviacij v vedenju. Razvoj otroka je torej težko oziroma skoraj nemogoče oddvojiti od razvoja družine, zato uspešne intervencije izvirajo iz prepričanja, da je treba pri sodelovanju z družino zajeti celoten kontekst, v katerem otrok živi in v katerem ima družina pomembno mesto (Žižak in Koller-Trbovič, 2007).

Walsh (1993, v Poljšak Škraban, 2007, str. 210) izpostavlja procese, za katere meni, da prispevajo k zdravemu funkcioniranju družine:

- povezanost družine ter zavezanost članov družine k skrbi in vzajemni podpori med njimi,
- spoštovanje individualnih razlik, avtonomije in potreb posameznikov ter vzgajanje razvoja dobrega počutja družinskih članov vseh generacij,
- vzajemno spoštljiv odnos, podpora ter enakomerna delitev moči in odgovornosti,
- učinkovito izvršilno vodenje in avtoriteta staršev,
- organizacijska stabilnost (jasnost, konsistentnost in predvidljivost v vzorcih interakcije),
- prilagodljivost (prožnost v zadovoljevanju notranjih in zunanjih potreb po spremembi, učinkovito spoprijemanje s stresom in problemi, ki izhajajo iz stresa, ter obvladanje sprememb in izzivov, ki jih prinašajo prehodi v različna življenjska obdobja),
- odprta komunikacija (jasnost v pravilih in pričakovanjih, prijetna interakcija ter široka paleta izražanja čustev in empatičnih odgovorov),
- učinkovito reševanje problemov in konfliktov,

- sistem vrednot, ki omogoča vzajemno zaupanje, obvladovanje problemov in povezanost s preteklimi in prihodnjimi generacijami, etične vrednote in zavzemanje za širšo skupnost,
- primerni ekonomski viri za zadovoljitev temeljne varnosti in psihosocialna podpora razširjene družine, mreže prijateljev ter skupnosti in večjih socialnih sistemov.

Asen (2005, v Asen, 2007) postreže z zanimivo skovanko, alternativno pojmu družine z več problemi – „*družine večih agencij*“ oziroma „*družine obravnavane v večih ustanovah*“. Z omenjenim izrazom cilja na to, da takšne družine pritegnejo pozornost različnih strokovnjakov in strokovnih služb, ki lahko delujejo kontradiktorno in še dodatno poglobljajo težave. Družine z več problemi potrebujejo bolj celovit pristop, kot ga ponuja tradicionalna psihiatrija in klinična psihologija (Asen, 2002 v Asen, 2007).

Družine z več problemi so, čeprav imajo z njimi stike različne ustanove, običajno prežete z mnogo problemi in ob neusklajenem sodelovanju z njimi tudi nepripravljene na spremembe. Na vsak način pa zahtevajo veliko energije in znanja za obravnavo ter medsebojnega povezovanja ustanov, ki se vključijo v generacijski prenos družinskih vzorcev. Ob tovrstnem prepletu težav je težje zagotoviti optimalno obliko pomoči, saj se v praksi težave še vedno rešujejo zgolj parcialno. Vsaka ustanova deluje le v okviru svojih pristojnosti ali strokovnih zmožnosti, kar pa lahko stisko družine le še poglobi. Med družinami in strokovnimi službami tako nemalokrat vladajo nezaupanje, zanikanje, sovražnost in tajnost, kar otežuje procese sodelovanja. Družine za svoje težave po navadi krivijo ‚sistem‘ in niso pripravljene sodelovati s strokovnimi službami (Asen, 2007).

Zmotno je prepričanje, da so konfliktne situacije prisotne zgolj v družinah, kjer vladajo alkohol, nasilje in drugo odklonsko vedenje. Rijavec Klobočar (2007) opozarja, da so težave del vsake ‚zdrave‘ družine; te od problematičnih loči le način reševanja vsakodnevnih tegob. Spretnosti, s katerimi posameznik zaznava konflikte in se z njimi sooča, se oblikujejo skozi odraščanje v primarni družini. Čeprav so bili načini upravljanja konfliktnih

situacij morda nefunkcionalni, jih lahko posameznik pozneje v življenju tudi spreminja, dodaja in razširi (prav tam).

Podobno trdi Ackerman (1966, str. 383), ki je podal eno najstarejših hipotez o zdravi družini in zdravih odnosih: „Pokazatelj zdravih družinskih odnosov je ustvarjalna komplementarnost v vlogah mož-žena, roditelj-otrok, ne pa odsotnost konfliktov.“ (Prav tam.)

SOCIALNOPEDAGOŠKO SODELOVANJE Z DRUŽINO

V ISKANJU MEJA IDENTITETE

Socialna pedagogika ima, tako kot je značilno tudi za nekatere druge mlajše znanstvene discipline, potrebo po pojasnjevanju mejnih področij in razmejevanju s sosednjimi že bolj uveljavljenimi. Področje posameznih strok določajo potrebe prakse in ta je na področje socialnovarstvenih storitev pritegnila zanimanje tako socialnega pedagoga kot socialnega delavca ter še kopico preostalih profilov – psihologe, sociologe, zdravnike, učitelje. Socialni delavec in pedagog pogosto delata z istimi osebami ali skupinami uporabnikov in posledično sovpadajo tudi njuni delovni cilji, pa vendarle je poklic socialnega pedagoga specifičen v odnosu do drugih sorodnih disciplin.

Švicarski pedagog Courtioux s sodelavci (1985) poklic socialnega pedagoga definira kot „poklicno življenje“ z drugimi. Thiersch (1995) je socialno pedagogiko teoretsko opredelil kot „v življenjski prostor usmerjeno disciplino“, pri kateri v ospredje stopa usmeritev na sogovornika, problemsko situacijo in življenjske perspektive, ki jih ustrezno dopolnjuje refleksija postopkov profesionalnega ravnanja, dodajata Kobolt in Rapuš Pavel (2006a). Čeprav sta socialno delo in socialna pedagogika ločeni disciplini oziroma stroki, ki sta razvili model sodelovalnega ocenjevanja in interveniranja, specifične metode dela, postopke in svoje sisteme spoznavanja ter delovanja, sta posredno povezani.

Na prvi pogled se kaže, kot problematizira tudi Rankelj (2006), da je področje dela z družino v prvi vrsti domena socialnega dela, medtem ko področje dela z otroki sodi pod okrilje socialne pedagogike. Rankelj (prav tam) pravi, da temu ni tako. Tako socialni delavec kot socialni pedagog namreč opravljata samo svoj del skupne naloge in le njuno medsebojno sodelovanje ter aktivna participacija tako družine in otrok ter obeh strokovnjakov omogoča učinkovit in uspešen proces pomoči.

Uzelac (1998) razloge za pomanjkljivo sodelovanje med socialno pedagogiko in socialnim delom išče v njuni bojazni izgubljanja lastne identitete. Identiteta socialnega pedagoga namreč temelji na dveh enakovrednih elementih: pedagogiki in sociali. Bližina omenjenih elementov vpliva na ambivalenten odnos med strokama. Na eni strani daje ugodno osnovo za dobro medsebojno razumevanje in sodelovanje, na drugi strani pa se pri strokovnjakih, ki pripadajo obema strokoma, poraja bojazen izgubljanja lastne identitete in avtonomije.

V nadaljevanju socialnopedagoško delo postavljam v kontekst, v katerem je bojazen pred izgubljanjem lastne identitete povsem odveč. Treba se je zavedati, da je strah v svojem psihodinamskem izvoru pravzaprav želja, potisnjena v nezavedno sfero. Ko bojazni identificiramo in se z njimi zavestno soočimo, odvržemo primarni obrambni mehanizem – potlačevanje oz. represijo. V želji, da socialnopedagoško sodelovanje z družino orišem karseda strnjeno in večdimenzionalno, kombiniram literaturo različnih strokovnih okvirov, ne oziraje se na mejnike, kajti ravno v tem je čar naše stroke, na katerega pogosto pozabimo.

Nanj opozarja tudi Müller (2006, str. 150), ki pravi, da je delo socialnih pedagogov bliže modelu vodnika, katerih naloga je „opremiti ljudi s šibkimi resursi skozi divjino, in sicer tako, da jim v procesu ne odvzamemo možnosti izbiranja lastnih ciljev, jih ne ogradimo in jim ne omejujemo možnosti pomoči le na določeno področje, zgolj zato, ker se v njem sami počutimo varne in domače.“ Prav dejstvo, da je področje poklicne usposobljenosti socialnih pedagogov nekoliko nejasno opredeljeno v primerjavi z drugimi družbenimi poklici, nam pomeni izziv in lahko pelje v obogatitev strokovne identitete, še dodaja Müller (prav tam).

V iskanju identitete socialnopedagoška stroka trči tudi na kopico zastarelih izrazov, ki patologizirajo področje njenega delovanja in s tem tudi ljudi, vpletene v koncepte. Izrazi kot sta ‚tretman‘ oziroma ‚obravnavaj‘ ter ‚uporabnik/ca‘, postajajo neprimerni, saj izražajo enostranskost procesa pomoči. Postmoderni teoretski tokovi tečejo v smeri sodelovanja pri skupnem delu, urejanja situacij z drobnim tkanjem uresničljivega, nekoč gojenci, uporabniki in drugi pomoči potrebni pa postajajo kompetentni sogovorniki in sodelavci v iskanju rešitev (Čačinovič Vogrinčič, 2006). Mesec (2006) je kritičen tudi do uporabe terminov ‚pomoč‘ in ‚opolnomočenje‘, saj ničesar ne spremenita v temeljni strukturi odnosa med strokovnjakom in osebo, ki pride po ‚moč‘. Ta odnos je hierarhičen že po naravi in tega s poimenovanjem ne odpravimo. Bistven poudarek bi moral biti na ‚perspektivi moči‘, tj. spodbujanju samostojnosti in sodelovanja kot metodičnemu vodilu pri reševanju socialnih problemov. Mesec dodaja (prav tam), da raba abstrakcij ‚moč‘ in ‚dodajanje moči‘ namesto bolj konkretnih opisnih terminov (npr. sposobnost, zmožnost, viri) vnaša nejasnosti in je zastarela, saj je povečana moč določene družbene skupine ali skupnosti lahko le posledica sodelovanja in okoliščina, ki olajša ali pa tudi oteži nadaljnje rešitve, ne more pa biti in tudi ni izrecni cilj prizadevanja za pomoč bodisi strokovnega socialnega dela bodisi socialne pedagogike. Dodajanje moči ima znotraj omenjenih strok mesto kot „metodična usmeritev na delo ‚skupaj z‘, na sodelovanje in uporabo lastnih virov uporabnika in v zagovorništvo; v povezavi z osvobajanjem pa meri onstran strokovnega socialnega (op. in socialno pedagoškega) dela, v razredni boj /.../ ali druge vrste politična prizadevanja“ (prav tam, str. 243–244).

Obstajajo tudi polemike glede tega, kateri profili strokovnjakov naj bi sodelovali z družino, da bi zagotovili optimalne pogoje pomoči. Medtem ko se Golbrunner (1989, v Čačinovič Vogrinčič, 2006) zavzema za princip dvotirnosti pomoči družini, kar pomeni, da sta za delo z družino zadolžena dva strokovnjaka – eden na področju nujenja konkretne pomoči, drugi pa na področju razreševanja notranjih konfliktnih struktur –, se Čačinovič Vogrinčič zgleduje po Matterjevi (1999, v Čačinovič Vogrinčič, 2006, str. 30), ki se ji zdi smiselno, da je, če je le mogoče, za obe ravni dela

odgovorna ena sama oseba: „Ravno deprivilegirane družine s številnimi problemi doživijo materialno pomoč kot solidarnost s svojo življenjsko situacijo in iz tega lahko zraste naklonjenost, ki je podlaga za boljše obvladovanje problemov.“

TEORETIČNI KONCEPTI SOCIALNOPEDAGOŠKEGA SODELOVANJA Z DRUŽINAMI Z VEČ PROBLEMI

Preferiranje enotirnosti pomoči družini ne pomeni, da je pri socialnopedagoškem modelu sodelovanja z družinami izključena vsakršna možnost dodatne terapevtske pomoči. Ta je vsekakor zaželen in celo nujna, če pomeni prispevek k razreševanju kompleksne družinske problematike. Zajeten del terapevtsko obarvanih izhodišč je v socialni pedagogiki vsebovan že od samih začetkov stroke, ki segajo več kot 150 let v preteklost. Stroko je v njenih povojih namreč zaznamoval tradicionalni psihoanalitični koncept dela, medtem ko so drugi koncepti nastajali in se razvijali postopoma, med prakso vzgoje otrok in mladostnikov s težavami v socialni integraciji, vzgojnem svetovanjem in pri delu s skupinami (Kobolt, 1997).

Pri sodelovanju z družinami je izrednega pomena sistemsko razumevanje družine, saj je ta zapleten sistem, ki ga opredeljujejo trije ključni elementi; meje, podsistemi moči in hierarhija (Skynner in Cleese, 1994). Perko (2008) kot najpomembnejšo lastnost družinskega sistema izpostavi celoto, saj ta botruje temu, da sprememba na določenem delu sistema pripelje do spremembe tudi na preostalih delih. Nadaljuje (prav tam), da je sistem sestavljen iz podsistemov, ki so v dinamičnih reakcijah drug z drugim in so organizirani okrog dejavnosti, ki so pomembne za preživetje celotnega sistema. Med podsisteme prišteva npr. zakonski in otroški podsistem ter tudi podsisteme, v katere se vključujejo le nekateri posamezniki družine, npr. šolski sistem. Pomembna lastnost sistema je tudi cirkularnost reakcij, ki pomeni, da člani družine vzajemno vplivajo drug na drugega in se medsebojno pogotujejo. Vsak član družine je del sistema kot celote in celota je vsebovana v vsakem posamezniku, vsak član je tudi predstavnik

celotne družine ter hkrati lastna, enkratna, samostojna osebnost. Družinski sistem ima tudi pravila, nekatera so transparentna, druga pa podzavestna ter kot taka še bolj definirajo in determinirajo družino. Kot poslednjo lastnost sistema navaja vloge, pri čemer izpostavlja, da je za uspešno funkcioniranje sistema družine pomembna koalicija staršev, ki odgovorno in premišljeno, predvsem pa usklajeno prevzemata svoji vlogi, s čimer omogočita nemoteno otrokovo prehajanje iz sveta ‚znotraj‘ v svet ‚zunaj‘. Kadar starši v svojih vlogah zatajijo, se pogosto zgodi, da jih nase prevzamejo otroci. Slednji so še posebej ranljivi in podzavestno storijo vse, da družina ostane skupaj, saj to pomeni tudi njihovo lastno preživetje. Travmatična realnost družine na njih pusti pečat, saj nase sprejemajo družinske konflikte in travme, s čimer zmanjšajo njihovo silovitost ter pomirijo svoj strah pred razpadom družine in anksioznostjo, ki se ob tem pojavlja.

Dejstvo, da za otroke pripadnost družini ni posledica njihove svobodne odločitve, temveč so vanjo rojeni ali posvojeni po volji staršev, družino uvršča med posebno družbeno institucijo (Kajtna, Doupona Topič, 2011). Ta okoliščina je izrednega pomena in družini nalaga posebno odgovornost za življenje in psihosocialni razvoj otrok. Da je družina lahko eden glavnih virov spodbude in opore ter hkrati tudi pomemben vir stresa, je svojevrsten paradoks, ki tako stroki kot državi, ki v družino posega posredno ali neposredno, pomeni prav poseben izziv. Postmoderni tok življenja družinam prinaša preizkušnje, ki jih starši do zdaj praviloma niso poznali, za družinske vplive pa so še prav posebej občutljivi otroci, ki jih kaj hitro integrirajo vase in jih pozneje v širšem družbenem delovanju nosijo s seboj kot t. i. tihega partnerja (prav tam).

Poznavanje teorij strokovnjaku daje zaledje in oporo pri delu z ljudmi ter mu omogoča, da izbere ‚model sodelovanja‘, ki je najbolj primeren za delo s posamezno družino. Pa vendarle morda ne bo odveč, če si na tem mestu izposodim modrost zdravnika in psihoterapevta Ščuke, ki pravi, da so v knjigah izkušnje drugih, v interakcijah pa naše lastne izkušnje (Ščuka, 2007, str. 251). S to modrostjo ne ciljamo na degradacijo pomena strokovnega znanja, želimo le izpostaviti edinstvenost subjektov in življenjskih situacij, v katerih nič ni zapisano kot ‚črno na belem‘.

Metoda preizkušanja in učenja na lastni koži je tista, na katero tudi v poplavi teoretskih smernic ni dobro pozabiti, saj v naše delo vnaša pristnost ter simultanost akcije in reakcije v še tako kompleksni situaciji. Šugman Bohinc (2011) v okviru projekta akcijskega raziskovanja delovnega odnosa soustvarjanja učenja in pomoči v šoli pomeni sinergetiko – transdisciplinarno teorijo in vedo o spontanem porajanju novih vzorcev organiziranosti sistema. Sinergetika tako teoretično kot praktično povezuje koncepte in metode postmodernih sodelovalnih, dialoških pristopov izobraževanja in pomoči. Sinergetična vloga pomoči sogovorniku se uresničuje v delovnem odnosu soustvarjanja, pri čemer se je treba izogniti spreminjanju vedenja sogovornika in namesto tega skrbno in spoštljivo raziskati, kateri so motivirajoči dejavniki v posameznikovi interpretaciji resničnosti, ki bi lahko pripomogli k opuščanju manj učinkovitih vzorcev delovanja. Sposobnost sinergetične metateoretične govorice je izredno pomemben del strokovnjakove palete kompetenc, saj deluje kot najširši in najsplošnejši interpretativni okvir za opazovanje, razumevanje in ravnanje v danih situacijah (prav tam).

V nadaljevanju navajam nekatera pomembna izhodišča za socialnopedagoško (so)delovanje z družino.

VZPOSTAVLJANJE PARTNERSKEGA ODNOSA

Prvih nekaj uvodnih srečanj z družino je ključnih za vzpostavitve odnosa med socialnim pedagogom in družinskimi člani, saj dobera zaznamuje in naravna nadaljnji potek dogodkov oziroma sodelovanja. Da bo sodelovanje uspešno, Dale (1996, str. 33) predlaga graditev odnosa, ki bo temeljil na partnerstvu. Sledenje in doseganje zastavljenih ciljev je odvisno predvsem od tega, kako socialni pedagog vidi svojo vlogo pri delu z družino in kakšen odnos si želi vzpostaviti s člani družine, na drugi strani pa so pomembne tudi reakcije družinskih članov ter transakcije med njimi in socialnim pedagogom. Dale (prav tam) v nadaljevanju predlaga nekaj osnovnih ciljev, ki jim je dobro slediti, če si želimo vzpostaviti dober partnerski odnos s člani družine in v njihovih

očeh postati zaupanja vreden, kompetenten, zainteresiran in iskren partner:

- družini se pridružimo sproščeno, neformalno in v okolju, ki ne zmoti družinske rutine,
- na srečanjih naj bodo prisotni vsi pomembni člani družine, strokovnjak pa naj se izogiba vsiljevanju svojih profesionalnih ciljev,
- ugotoviti je treba, kakšna pričakovanja družina goji do socialnega pedagoga in kakšna čustva se jim porajajo ob dejstvu, da so bili napoteni k strokovnjaku oziroma so za pomoč zaprosili sami,
- ugotoviti je treba, katere so glavne skrbi in potrebe družinskih članov,
- člane družine opremimo s potrebnimi strokovnimi informacijami in nasveti o tem, kakšne oblike pomoči so jim na voljo – tako jih opolnomočimo ter jim omogočimo, da postanejo aktivni in soodgovorni v procesu iskanja pomoči,
- umetnost pogajanja v partnerskem odnosu in doseganja dogovorov je ključen cilj, ki vpliva na kontinuiteto in kakovost obravnave – pri tem procesu je pomembno, da s člani družine ne manipuliramo, temveč raje zavzamemo vlogo mediatorja, konstruktivnega iskalca kompromisov,
- članom družine je treba pomagati, da v času vzpostavljanja odnosa pridobijo občutek kontrole nad procesom sodelovanja, kar je izhodiščna točka za nadaljnje učenje deljenja kontrole kot cilja in bistva partnerskega odnosa.

Za konkretno socialnopedagoško pomoč družini so pomembna tudi naslednja metodična izhodišča, ki jih navajata Vries in Bouwkamp (2002, str. 99):

- pomoč mora biti usmerjena na odnose,
- osebna,
- izkustvena,
- aktivno usmerjajoča,
- celovita,

- lahko dostopna,
- kratkotrajna in
- mora imeti zgrajen tak pogled na probleme, ki dovoljuje več vzrokov.

Kobolt (2001a) izpostavlja predvsem pomembnost odnosa, ki se oblikuje med odraščajočo osebo in strokovnim delavcem in je temelj vsakega pedagoškega vplivanja. Temelji dobro vzpostavljenega odnosa se gradijo na učinkoviti medsebojni interakciji in komunikaciji, ki pa je v družinah z več problemi pogosto prežeta z nerazumevanjem, nespoštovanjem in nekonstruktivnim razreševanjem konfliktov. Socialni pedagog za sodelovanje s takšnimi družinami poleg nujno potrebnih teoretičnih znanj potrebuje tudi kompetence za izvajanje različnih didaktično-metodičnih dejavnosti in uporabo medijev, s katerimi obogati svoje delo in ga približa sogovornikom, kot je za njih najbolj primerno (prav tam). „Brez širine znanj, besed, pomenov, ki nam omogočajo vedno nove interpretacije, reinterpretacije in ravnanja, samo z osebnim stikom in odnosom ne bomo soustvarili rešitev“, opozarja tudi Rutar (2008, str. 310).

Na vprašanje, katere metode so najbolj primerne, težko najdemo odgovor. Potrebna je predvsem kritična presoja različnih pristopov in prepoznavanje tako prednosti kot slabosti posamezne metode, trdita Bašić in Žižak (1992). V nadaljevanju (prav tam, str. 61–94) navajata naslednje vrste metod:

- klasične metode (metoda prepričevanja, navajanja, spodbujanja, tekmovanja, preprečevanja, prisile, poučevanja, zagotavljanja, privajanja, preprečevanja),
- metode skupinskega dela (metoda vodenja, diskusije, igre vlog, skupinskih aktivnosti, simulacije),
- sociometrična metoda,
- terapijske metode – realitetna terapija, transakcijska analiza,
- biblioterapija,
- modifikacija vedenja.

Zgolj informacije in ‚instant‘ nasveti, po katere pridejo ljudje, niso dovolj, zato mora biti sodelovanje z družino aktivno in usmerjajoče in sogovornike opogumljati, da na lastni koži preizkusijo novo vedenje. Prav tako mora strokovni delavec poiskati takšno vrsto sodelovanja, v katerem je mogoče raziskati delež vseh vpletenih pri vzdrževanju problematike – spojiti je treba tako prednosti individualnega kot družinskega procesa pomoči in izpustiti negativne prvine obeh. Z namenom, da bi bila pomoč tudi čim bolj celovita, pa se je treba usmeriti ne le na probleme ali naloge, temveč tudi na osebe in procese (Vries in Bouwkamp, 2002).

Sodelovanje z družino naj bi bilo torej čim bolj izkustveno, saj je to namen interventnih posegov – da ustvarijo nove izkušnje in sposobnosti, ki posameznike naučijo drugačnega ravnanja. Kobolt (2001b) predstavlja metodo komunikacijskega treninga v družinskem okolju z analizo videoposnetkov (ang. video-home training), ki jo je mogoče vključiti v izkustveno naravnano psihosocialno delo z družino. Cilj omenjene metode je izboljšanje komunikacije med družinskimi člani in posledično povečanje starševske kompetence. Izkušnje dela z družinami z več problemi namreč kažejo na to, da je akademsko in zgolj verbalno usmerjeno sodelovanje s takimi družinami neučinkovito, saj starši pogosto ne zmorejo razumeti zahtevnejših terapevtskih programov in jim slediti. Prednost uporabe videa je v beleženju vseh elementov komunikacije, tako verbalnih kot neverbalnih, ki ob konstruktivni razpravi in svetovalnem usmerjanjem trenerja ter aktivni udeležbi vseh članov pripomore k prepoznavanju in utrjevanju učinkovitih vzorcev medsebojne komunikacije, to pa je, kot že prej omenjeno, temelj vsakršnega odnosa (prav tam).

Ker človek lahko pridobi izkušnje le v dani situaciji, Šugman Bohinc (2000, str. 102) izpostavlja pomembnost pogovora tukaj in zdaj: „/.../ pomembno je vedno znova strateško vračati razgovor na osebno in konkretno, tukaj in zdaj, kakor pravi tudi Kempter, usmerjati vprašanja od problema k rešitvi, od zakaj h kako, od preteklosti v prihodnost ali v sedanjost za prihodnost z značilnim preokvirjajočim učinkom.“

Strokovni delavci morajo pri sodelovanju z družino hkrati ohranjati pozornost tudi na svoj lasten proces oziroma morajo

prožno prehajati s pozornostjo navzven, k sogovornikom, in navznoter, k sebi (Vries in Bouwkamp, 2002, str. 214): „Registriranje, ustavljanje pri lastnih reakcijah, občutkih in mislih in raziskovanju le-teh ter njihova uporaba na osebni način v svetovalnem odnosu tvori jedro izkustvenega terapevtskega pristopa. Strokovnemu delavcu daje poleg teme za pogovor in njegovih opažanj tudi tretji bistveni vir informacij: lastne reakcije, ki jih vzbuja odnos s klientom. Poleg tega mu daje vedno novo in osebno referenčno točko: kdo je on sam v tem odnosu, kaj si želi in česa ne.“

Vries in Bouwkamp (2002, str. 113) proces psihosocialne pomoči razdelita v pet osnovnih korakov:

- odprtje, določevanje problema,
- pogovor o problemu,
- reševanje problema,
- obravnavanje problema in
- zaključek.

Koraki niso strogo določeni in se ne pojavljajo vedno v tem zaporedju. Vsakemu od petih korakov dodelita osnovne strokovnjakove dejavnosti (prav tam, str. 114):

- kaj hočeš? (kaj želiš kot strokovnjak doseči in kaj za to potrebuješ?),
- kaj delaš? (katere usmerjene aktivnosti razvijaš za doseg cilja?),
- kaj zaznavaš? (kakšen učinek imajo tvoja dejanja na sogovornike?),
- kaj doživljaš? (kakšne učinke imajo nate posegi in reakcije sogovornikov?),
- kaj misliš? (kaj misliš o tem, kar se dogaja? Kaj to pove o tebi in sogovornikih? Kateri začasni sklep oziroma hipotezo lahko postaviš in kaj želiš s tem?).

Dodajata (prav tam, str. 115), da so te aktivnosti bistvene za izkustveno in osebno metodiko, ki jo strokovni delavci zagovarjajo. To je tudi razlog, da raje uporabljamo bolj osebne besedne zveze

(kaj želiš?) kot pa abstraktne pojme (cilj, intervencija). Tako se strokovnjak še bolj „zaveda, da je on tisti, ki vse to dela, ne pa neka metoda ali sistem, po katerem igra ustrezno vlogo“ (prav tam).

SOUSTVARJANJE PROCESA POMOČI

Postmoderni družboslovni teoretski tokovi so, kot navaja Mešl (2008), povečali zavedanje, da so pogledi na normalnost družbeno konstruirani ter da na pojmovanje normalnosti vpliva posameznikov subjektivni pogled na svet in širša kultura. Briskman (2005, v Mešl, 2008) pravi, da mora stroka opustiti tradicionalne zahodne poglede na družino, priznati mora vrsto praks vzgajanja otrok in sprejeti nove oblike intervencij. Dejstvo, da so družine, ki se ne prilagodijo standardom t. i. normalne družine (tj. idealu tradicionalne nedotaknjene nuklearne družine), še vedno patologizirane in stigmatizirane, akterjem procesa pomoči vzbujata nerealne in pogosto neustrezne cilje, da bi te standarde zadovoljili. Treba je torej spremeniti zemljevide in redefinirati koncepte družin v smeri postmoderne paradigmatškega premika.

Hermans (1985, v Vries in Bouwkamp, 2002) kot osnovna motiva našega obstoja navaja potrebo po avtonomiji, ki je izraz naše celosti, in potrebo po povezanosti, ki priča, da smo del večje celote. Cilj, h kateremu bi morali težiti v procesu sodelovanja z družino, je integracija obeh potreb, torej potrebe po avtonomiji in po povezanosti. Tega se naučimo le prek medosebnih odnosov, v katerih se učimo boriti za blaginjo drugih ravno toliko kot za svojo lastno. Whitaker in Keith (1981, str. 199, v Vries, Bouwkamp, 2002, str. 28) s tem tesno povezujeta tudi cilj psihosocialne pomoči; „ugotavljanje posameznikovih občutkov pripadnosti in pomoč k individualni svobodi“ ali, kot pravi Kempler (1982, str. 28, v Vries in Bouwkamp, 2002, str. 28); „integracija vsakega družinskega člana s samim seboj in v družino.“

Kompan Erzar (2006, str. 15) izpostavlja pet pogojev, ki jih označi kot potrebne za zdrav razvoj družinskega sistema: pripadnost, zaupanje, dostojanstvo oz. spoštovanje, prepoznavnost in sočutje. Pripadnost kot temeljna potreba družinskega sistema in posameznika v njem je v biološkem smislu (v primeru bioloških

družin) dana sama po sebi, kar pa še ne zagotavlja emocionalne povezanosti in predvsem uglašenosti staršev na otrokove potrebe. Perko (2008) navaja, da sodi prekinjanje stika z otrokom, zane-marjanje, zapuščanje in pogojevanje sprejetosti med najhujše zlorabe, ki se lahko zgodijo v odnosu starš-otrok.

Posledice pomanjkanja pripadnosti se pogosto pokažejo v razvojnih deficitih ega in patološkem razvoju formiranja otrokove identitete. Taki posamezniki so nagnjeni k nadomestnemu zadovoljevanju svojih potreb, ki nemalokrat vodi v zasvojenost in odvisnost od tovrstnega početja. Zaupanje v sistemu družine kot naslednji pogoj za zdrav razvoj se izraža v otrokovi zavesti na tak način čutenja: „vem, da veš, da vem“ (Kompan Erzar, 2006). Pogost primer uničevanja zaupanja v družinah so t. i. dvojna sporočila, pri katerih gre za čustveno manipulacijo otrok s strani staršev. Ti pod pretezo, da nekaj počnejo za otrokov blagor, v resnici zadovoljujejo svoje lastne potrebe. Nemalokrat starši manipulirajo tudi z vzbujanjem občutkov krivde ali pa od otrok zahtevajo pretirano hvaležnost. Tovrstno psihološko nasilje ustvarja lažno čustveno ozračje v družini, ki lahko deluje rušilno predvsem za otroke, saj od njih zahteva konstantno pretehtavanje (ne)pristnosti. Tako se zgradijo temelji nezaupanja ne le do staršev, temveč tudi do drugih ljudi in sveta na splošno.

Dostojanstvo oz. spoštovanje imata dobre pogoje za razvoj v družinah, katerih člani so se sposobni poslušati in tudi slišati, se empatično vživljati v bližnjega in vztrajno negovati t. i. umetnost pogovarjanja. Takšno ozračje omogoča, da se člani družine potrjujejo, učijo, čutijo sposobne in učinkovite ter postajajo dostojanstveni ljudje. Prepoznavnost Kompan Erzar (prav tam) definira kot „sposobnost posameznika, da razvije svoj osebni stil, da v procesu individualizacije spozna svojo enkratnost in tudi poklicanost.“

Prostor prepoznavnosti se oblikuje tako, da starši z otrokom vzpostavijo edinstven, poseben stik, ga slišijo v njegovih konkretnih potrebah in danostih ter mu dopustijo, da je, to kar je.

Sočutje kot peta in najpomembnejša komponenta družinskega sistema je prisotna na treh ravneh: med zakoncema, v odnosu do otrok(a) in s strani zunanjega sveta. Ta komponenta

pomeni popolno iskrenost in resnico, ki sta osnovna pogoja za odpravo družinskih patologij (prav tam).

Razvoj družinskega sistema lahko ogrozi t. i. medgeneracijska napetost, kot izpostavijo Gostečnik, Pahole in Ružič (2000). Razkorak med generacijama, ki na strani mladih teži k dinamičnosti, spremembam in nezadovoljstvom z obstoječim, na strani odraslih pa k umirjenosti, predvidljivosti, varnosti, nespremenljivosti in zadovoljstvom z doseženim, se pogosto pokaže v obliki pomanjkljivega razumevanja potreb z obeh strani ter posledično vodi h konfliktom. Proces odraščanja otrokom narekuje vrsto novih nalog, ki globoko posegajo v njihovo navezanost na starše, kar pa samo po sebi ne pomeni in ne zahteva izgube ali poslabšanja odnosa med njimi.

Pomembno je, da znajo starši ločiti dejanja mladostnikov od njihove osebne vrednosti ter ostanejo trdni v svojih starševskih vlogah, saj si to kljub vsem poskusom uporništvu in izzivanja želijo tudi mladostniki sami. Ti s svojim vedenjem namreč govorijo o svojih potrebah, in ne o vrednosti staršev, kot se pogosto napačno interpretira (prav tam).

Odzivanje na paleto posebnosti, vsakokrat na novo in za vsako družino posebej, ter ustvarjanje možnosti tam, kjer zgolj znotraj običajnega in znanega rešitve ni mogoče najti, je svojevrsten izziv za strokovnjaka in ključ do vrat soustvarjanja izvirnega projekta sodelovanja z družinami z več problemi (Čačinovič Vogrinčič, 2006). Proces pomoči družini je specifičen v odnosu do preostalih oblik pomoči, saj poteka kar na treh ključnih ravneh: na ravni posameznika, na ravni družine kot enote ter na ravni institucionalnega in skupnostnega okolja, v katerega je vsaka družina neizogibno vpeta. Družino je treba nagovarjati na dveh ravneh: na ravni mobilizacije in oblikovanja rešitev znotraj koncepta instrumentalne definicije problema ter na ravni družinske dinamike, pri čemer smo pozorni na to, kako načrtovane rešitve spreminjajo družinska pravila, vloge, kako prizadevajo posameznikovo potrebo po avtonomiji in povezanosti, kako posegajo v hierarhijo moči ipd. (prav tam).

Ko interveniramo, se moramo zavedati, da imamo ljudje različne poglede na svet in tudi različne opredelitve, kaj je za nekoga

problem, kar vpliva na to, na katera področja se bomo osredotočili pri reševanju problema in kako bomo intervenirali. Resničnost se poraja, doživlja in interpretira v medosebnem prostoru med strokovnjaki in njihovimi sogovorniki. Resnica je namreč hermenevitična, je nekaj, o čemer se vsi udeleženi akterji v sistemu oz. odnosu strinjajo, da je resnično. Zavedanje tega je ključno pri izvajanju intervencij oziroma pri soustvarjanju in vzdrževanju primerne konteksta psihosocialne pomoči družini (Rutar, 2008).

SODOBNI PRISTOPI ZA SODELOVANJE Z LJUDMI V STISKI

Pojav antipsihiatričnih gibanj v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je prinesel težnje po deinstitucionalizaciji, decentralizaciji in disperziji dela institucij, za katere nista ostali imuni ne teorija ne praksa socialnopedagoškega dela. Dehumanizacija, odtujenost, togost, brezosebnost, pasivnost, izguba individualizacije, pretirana formalizacija in organiziranost življenja posameznika in njegova podrejenost kolektivu so nekatere najbolj pogoste nevarnosti, ki velikokrat pretijo predvsem v velikih institucijah (Kastelic in Opara, 2003).

Zaradi očitka, da je vzgojna pomoč premalo diferencirana in prehitro odvzema otroke in mladostnike iz domačega okolja ter jih namešča v vzgojne zavode kot prednostne oblike pomoči, so se po zavodski kampanji leta 1970 začele razvijati številne nove, bolj individualizirane, fleksibilne in mobilne oblike pomoči mladim in njihovim družinam (Kiehn, 1997). Tovrstne oblike pomoči so v veliki meri minimalizirale ali celo odpravile nekatere negativne vidike institucionalizacije. Kastelic in Opara (2003) dodajata, da deinstitucionalizacije ne smemo razumeti kot poziv k ukinjanju institucij, temveč kot redistribucijo tistih vlog in nalog, ki jih lahko primarno, družinsko okolje ob ustrezni in pravočasni strokovni pomoči opravlja bolj naravno in kakovostno.

V nadaljevanju navajam dva sodobna in inovativna pristopa za sodelovanje z ljudmi v stiski, katerih koncepti, metode in tehnike se mi ponujajo kot zanimiv in uporaben prispevek k

socialnopedagoškemu sodelovanju z družinami z več problemi oziroma k socialnopedagoški stroki sploh.

SOCIALNO ANDRAGOŠKA METODA

„Človek v stiski išče pomoč zaradi vsesplošnega hiranja. Zanj je značilno, da postaja odtujen, izgublja prijatelje, svojci so ga siti, ni (več) ustvarjalen, od uspešnih vrstnikov ga ločuje nepremostljiva razdalja, zato se počuti manjvrednega. Zraven je praviloma obremenjen še z zatrto radovednostjo, v stikih z drugim spolom je zelo zatrt, in je zato nesposoben za dejavno ljubezen. Skratka, odtujen je od sebe, narave in od dela, zato tudi vidno hira. Od terapevta pričakuje apriorno naklonjenost, obenem pa je v odporu proti uvidu in spremembi. Da bi ga vsaj malo premaknili, moramo organizirati komaj predstavljlivo paleto motivacijskih postopkov, a vseeno velika večina zlepa ne ‚zgrabi‘, pač pa raje pestuje svojo bolečino in vztraja pri racionalizacijah za svojo polomijado.“

(Rugelj, 1992, str. 767–768)

Janez Rugelj je večino svojega poklicnega in zasebnega življenja posvetil proučevanju ljudi, odvisnih od kemičnih in nekemičnih substanc ter ljudi v stiski na splošno. Bil je ustanovitelj in voditelj več društev, skupin in terapevtskih skupnosti, za katere je pridobil koncesijo za delovanje po lastni socialnoandragoški metodi, član Zdravniške zbornice Slovenije in Slovenskega zdravniškega društva ter avtor številnih knjig in člankov. Radikalen pridih njegovih metod dela in kontroverznost v načinu izražanja nosi potencial, da nas na prvi pa tudi na drugi pogled močno odbije. Provokacija je nedvomno bila Rugljev močan adut, a za marsikaterega človeka v stiski tudi zadosten vir moči prebujanja njegovega duha in zaspane duše.

Medtem ko socialna pedagogika kot glasnica družbenega obrobja nastopa v duhu sprejemanja drugačnosti vseh oblik in barv, nediaktivnosti v odnosu do sogovornikov ter priznavanja palete različnih teorij in praks, bistvo socialnoandragoške metode tiči v

uporabi vzgojnoterapevtskih sredstev in avtoritativnem vodenju, pri čemer sta red in disciplina bistvenega pomena (Rugelj, 2008).

Razkorak med omenjenima filozofijama dela je izziv, ki ob razmišljanju o teoriji jina in janga postane zanimiv za diskusijo. S tem namenom v nadaljevanju povzemam nekaj vzgojnoterapevtskih sredstev v socialnoandragoškem sistemu, ki jih vidim kot primerna in uporabna izhodišča tudi za socialnopedagoško sodelovanje z družinami (prav tam, str. 610–618):

- usmerjanje v elitizem,
- pot k samouresničitvi,
- prebujanje zatrte radovednosti,
- razvijanje pozitivnih zasvojenosti,
- družabna socializacija.

Socialnoandragoška metoda narekuje izhodišče za delo z ljudmi v stiski tako, da bolj kot ukvarjanju s problemom daje prednost spodbujanju ljudi k vsestranskemu prizadevanju za njihovo vrhunsko delovanje, t. i. elitizem (prav tam, str. 110). Ta je prežet s ciljem, da postane vsak človek dober partner, roditelj, ljubitelj narave, odgovoren in vesten delavec, ljubitelj dobre knjige in zaživi življenje, ki je za nekaj stopenj višje od njegovih vrstnikov. Tudi pot k samouresničitvi je ključna za ljudi, ki želijo preseči svojo stisko (prav tam, str. 110–113). Prizadevanje za dosego čim višje stopnje soglasja s samim seboj in okoljem pomeni razvitje takega jaza, v kakršnega bi človek po svojih dispozicijah zrasel v 'idealnem svetu', tj. ob vzgoji dobrih in ljubečih (se) starših/skrbnikih in učiteljih. Poškodbe, ki jih ljudje utrpijo v svojem zgodnjem psihosocialnem razvoju, so pogosto razlog za zatrto radovednost, ki pa je pogoj ustvarjalnosti (prav tam, str. 113). S prebujanjem zatrte radovednosti sogovornika usmerjamo k iskanju njegovih močnih točk, aktivnemu udejstvovanju ter konstruktivnemu reševanju njegovih stisk, s čimer ga poskušamo odvrniti od manj adekvatnih ali celo destruktivnih načinov razreševanja težav, npr. z zlorabo drog in alkohola, kriminalom ipd. Zamenjava tovrstnih negativnih (tj. samouničevalnih) aktivnosti ali zasvojenosti s pozitivnimi (tj. zdravilnimi) ima v socialnoandragoški metodi imanenten

položaj (prav tam). Pozitivne vrednote oz. zasvojenosti, kot so vzdržljivostni tek, planinarjenje in druge aerobne fizične aktivnosti, so ene najbolj učinkovitih protistresnih sredstev, poleg tega pa dobra fizična pripravljenost omogoča in spodbuja človeka k bolj aktivnemu udeleževanju tudi na drugih življenjskih področjih – intelektualnem, ustvarjalnem, odnosnem (Perko, 2008). Človekov zastoj v razvoju je namreč pogosta posledica dalj časa trajajoče stike in iz nje izvirajoče socialne izolacije ter pomanjkanja povratnih informacij iz okolja. To lahko človeka ohromi do te mere, da izgubi pristen stik tudi s samim seboj. Ker smo ljudje družbena bitja, je pristno prijateljevanje pomembno in potrebno za človekovo zdravo ter optimalno (so)delovanje v družbi, v socialnoandragoški metodi pa je dragocen vsak trenutek, ki lahko k temu pripomore, npr. dalj časa odmerjen odmor med sestanki terapevtskih skupin, druženje na skupinskih pohodih, taborih, plesih in drugih prireditvah (prav tam).

Naj na koncu orisa socialnoandragoške metode zgolj navedem še nekaj iz nje izhajajočih vzgojno terapevtskih sredstev, relevantnih in nekaterih že aktivno udejanjenih tudi na področju socialnopedagoškega dela (Rugelj, 2008): biblioterapija, pisanje utrinkov, dnevnikov, avtoanalitičnih in raziskovalnih spisov, redna jutranja telovadba, meditacija, planinski tabori, partnerski pohodi, spremljanje političnih, gospodarskih in kulturnih dogodkov doma in po svetu, sodelovanje v medijih in na okroglih mizah z namenom širjenja pozitivnega zglada in deljenja izkušenj itd.

TERAPIJA Z VEČ DRUŽINAMI (MULTI-FAMILY THERAPY)

Asen in Scholz (2010) predstavljata precej nov pristop sodelovanja z družinami z več problemi, ki je največkrat uporabljen z drugimi terapevtskimi intervencijami. Terapija z več družinami je osnovana na sistemskih konceptih in praksah, le da gre za sodelovanje z več družinami hkrati, ne le z eno. Tako so družine tiste, ki druga drugi pomagajo in delujejo terapevtsko, terapevti pa so odgovorni za kreiranje terapevtskega konteksta. Takšna metoda združuje prednosti družinske in skupinske terapije. Skupinska

podpora, konstruktivna kritika, igra vlog in povratne informacije so pomembne sestavine tega pristopa, saj družine ugotovijo, da se podobni problemi in težave pojavljajo tudi v drugih družinah. Skozi tak terapevtski proces se ustvari motivacija za spremembe, družine so druga drugi v oporo, imajo možnost primerjave, skupinske diskusije in iskanja rešitev, kar je izredno pomemben dejavnik za uspeh pri odpravljanju težav.

Številne interakcije in procesi se dogajajo na petih ravneh (prav tam):

- v družinah (intra-family),
- med družinami (inter-family),
- med strokovnimi delavci, družinami in posamezniki (therapist-client),
- v velikih skupinah družin in strokovnih delavcev (intra-group),
- med družinami, strokovnimi delavci, skupinami in v širšem okolju (extra-group).

Terapija z več družinami pomaga zmanjševati socialno izolacijo in premagovati občutek osamljenosti ter stigmatiziranosti. Družine pridobijo občutek, da so ,skupaj na isti ladji' (prav tam, str. 4), kar vodi v večjo odprtost in možnost samorefleksije. Druga drugi so kot nekakšno ogledalo, začnejo se opazovati, odpirati različne dileme in iskati rešitve.

Principi terapije z več družinami so (prav tam):

- družine imajo osrednjo vlogo in odgovornost,
- kreiranje različnih okoliščin, v katerih lahko družine najdejo svoje vire in moči,
- spodbujanje meddružinskega učenja in podpore,
- pomaganje pri grajenju skupnosti družin,
- delo v konkretnem življenjskem okolju, s konkretnimi situacijami in težavami,
- terapevt v vlogi katalizatorja, koordinatorja, posrednika med družinami,
- zaposlovanje bivših uporabnikov kot ambasadorjev in prijateljev.

Laqueur (1999), znan kot oče terapije z več družinami oziroma skupinske terapije z več družinami, je do ideje za tovrstno terapijo prišel leta 1951 med delom v eni izmed bolnišnic v New Yorku, kjer je bil direktor oddelka za klinično zdravljenje pacientov s shizofrenijo. Vsako nedeljo se je namreč družil s svojci svojih pacientov, ki so prihajali na obiske, in porodila se mu je zamisel, da bi bilo tako za paciente kot njihove svojce koristno, če bi se skupaj pogovarjali o bolezni, procesu sodelovanja, morebitnih problemih pacientov v bolnišnici in prihodnjih izzivih po odpustu domov. Tako so nastale skupine štirih ali petih družin, ki so se tedensko sestajale.

Po 17 letih dela z družinami je Laqueur (1999) odkril, da se je delež bolnikov, ki jih je bilo po odpustu treba ponovno sprejeti v bolnišnico, zmanjšal kar za 80 %. V enem izmed svojih govorov v Leuvernu leta 1977 je povedal (prav tam):

„Spoznali smo, da so včasih tako imenovani ‚zdravi‘ člani družine skoraj tako bolni kot pacienti sami, glavna razlika med njimi je le v tem, da so bili pacienti prvi, ki so bili poslani v bolnišnico. Da bi preprečili prepogosto vračanje pacientov v bolnišnico po odpustu domov, je postalo nujno, da zdravimo tako njih kot tudi njihove družine.“

SKLEP

Raziskovanje in prebiranje literature o družinah z več problemi nam postreže s priložnostjo, da tudi sami na lastni koži izkusimo, kako se družine s tovrstno specifično konglomerata težav počutijo. Tako kot one se tudi bralec zlahka izgubi v poplavi literature in znanstvenih paradigem, ki vsaka po svoje hitijo enodimenzionalno razlagati dejavnike nastanka težav in vsaka po svoje s svojimi metodami in tehnikami načrtujejo obravnavo. Postmoderni teoretski tokovi nam narekujejo misel, da institucija družine ni v krizi, oziroma da ta ni bistveno drugačna kot v preteklosti. Treba je zgolj sprejeti in razumeti, meni Žorž (2011), da družina ni nikakršna idilična skupnost, kot jo nemalokrat opevajo pesniki in pisatelji, temveč skupnost ljudi z vsemi človeškimi lastnostmi,

razlikami, razhajaji ter tudi problemi, ki se ob tem porodijo. Nedvomno in tudi nezanemarljivo pa so se spremenili odzivi na to ‚krizo‘ in v tem tiči bistvena razlika, kot navaja Žorž (prav tam). Produkti naglega znanstvenega in gospodarskega razvoja, mednje lahko npr. prištejemo družbeno razslojevanje, potrošništvo, zaposlovanje, preseljevanje, so poleg očitnih prednosti s seboj prinesli tudi marsikatero breme, na katerega ni ostala imuna niti osnovna celica družbe. Aktualne družbene in gospodarske razmere ranljivost družin še povečujejo in ustvarjajo neugodno podlago za učinkovito razreševanje težav. Tem ranljivejše družine podležejo, problemi se nakopičijo in bomba je tempirana. Poraja se mi vprašanje, ali je sploh možna učinkovita pomoč družinam z več problemi, če ravno njihova nakopičenost nakazuje, da gre v samem bistvu za kurativni poseg v družinsko sfero, ko ta prekipi čez meje obvladljivega. Na tem mestu pogrešam predvsem več teoretskih in praktičnih izhodišč za socialnopedagoško sodelovanje z družino, ki bi se nagibale v smeri obravnavanja problematike v vsej njeni celostnosti in kompleksnosti, ne zgolj parcialno. Principe terapije z več družinami in oblike samopomočnih skupin družin vidim kot potencialne smernice za sodobne načine pomoči družinam, ki bi jim v prihodnje veljalo nameniti več pozornosti, predvsem pa uporabe pri strokovnem delovanju. Naj ves ta teoretski naval smernic sklenem z obuditvijo zavedanja, da so ravno odnosi, ki smo jih doživeli v primarni družini, tisti, ki nas zaznamujejo za vse življenje. Ne le družina, tudi socialnopedagoška stroka ima moč, da zajeten del vzgajanja udejanja s svojim zgledom, ki bi ga veljalo trdno zasidrati, uveljavljati in ne nazadnje tudi promovirati v širši javnosti.

V iskanju epiloga zgodbi družin z več problemi ugotovim, da tega ne morem niti ne znam podati, saj se je zgodba šele dodobra začela, torej naj namesto mene konča in začne hkrati Čačinovič Vogrinčič (1991, str. 22): „Konflikti v družini so neizogibni, konflikti preživetja z drugim človekom zase. V družini se mora zgoditi nemogoče: treba je ustvariti pogoje za odnose, soočenje, odgovornost, da bi skupaj – ne drug proti drugemu in ne drug mimo drugega – preživel.“

LITERATURA

- Ackermann, N. W. (1966). *Psihodinamika porodičnog života: dijagnoza i lečenje porodičnih odnosa*. Titograd: Grafički zavod.
- Asen, E. (2007). *Changing 'Multi-Problem Families' – Developing a Multi-Contextual Systemic Approach*. Pridobljeno s svetovnega spleta dne 6. 2. 2012: <http://www.socwork.net/sws/article/view/130/495>.
- Asen, E. in Scholz, M. (2010). *Multi – Family Therapy*. New York: Routledge.
- Bašić, J. in Žizak, A. (1992). *Progamski aspekti tretmana djece i omladine s poremećajima u ponašanju*. Zagreb: Zavod grada Zagreba za socijalni rad republički fond socijalne zaštite.
- Courtioux, M., Jones, H. D., Kalcher, J., Steinhauer, W., Tuggener, H. in Waaldijk, K. (1985). *The Sozialpedagogue in Europe – Living with others as a profession*. Zurich: F.I.C.E.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (1991). Notranjost družine: soočenje in odgovornost. *Časopis za kritiko znanosti*, 19 (136–137), str. 21–26.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2006). *Socialno delo z družino*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Dale, N. (1996). *Working with families of children with special needs*. London in New York: Routledge.
- Ferić–Šlehan, M. in Bašić, J. (2007). Starši in mladostniki o odnosu do tveganih oblik vedenja in načinov discipliniranja. *Socialna pedagogika*, 11 (2), str. 171–188.
- Gostečnik, C. (1997). *Človek v začaranem krogu*. Ljubljana: Brat Francišek: Frančiškanski družinski center.
- Gostečnik, C., Pahole M. in Ružič, M. (2000). *Biti mladostnikom starši*. Ljubljana: Brat Francišek: Frančiškanski družinski center.
- Gostečnik, C. (2010). *Sistemske teorije in praksa*. Ljubljana: Brat Francišek: Frančiškanski družinski inštitut.
- Juul, J. (2008). *Kompetentni otrok: družina na poti k novim temeljnim vrednotam*. Radovljica: Didakta.
- Kajtana, T. in Doupona Topič, T. (2011). *Družina in šport*. Pridobljeno s svetovnega spleta dne 1. 3. 2012:

- <http://www.centerslo.net/files/file/ssjlk/47%20SSJLK/doupona,%20kajtna.pdf>
- Kastelic, L. in Opara, D. (2003). *Deinstitucionalizacija kot eden od pogojev vključevanja oseb s posebnimi potrebami v socialno okolje*. Pridobljeno s svetovnega spleta dne 15. 3. 2012: <http://www.drustvo-defektologov.si/deinstitut.htm>.
- Kiehn, E. (1997). *Socialno pedagoška oskrba otrok in mladostnikov v stanovanjskih skupinah*. Ljubljana: samozaložba.
- Kobolt, A. (1997). Teoretične osnove socialnopedagoških intervencij. *Socialna pedagogika*, 1 (2), str. 7–26.
- Kobolt, A. (2001a). Mediji v socialnopedagoški praksi. *Socialna pedagogika*, 5 (3), str. 231–236.
- Kobolt, A. (2001b). Komunikacijski trening z uporabo videa. *Socialna pedagogika*, 5 (3), str. 237–253.
- Kobolt, A. in Rapuš Pavel, J. (2006a). Model sodelovalnega ocenjevanja in interveniranja. V: M. Sande in drugi (ur.), *Socialna pedagogika: izbrani koncepti stroke* (str. 53–71). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Kobolt, A. in Rapuš Pavel, J. (2006b). Osnove interveniranja. V: M. Sande in sod. (ur.), *Socialna pedagogika: izbrani koncepti stroke* (str. 87–103). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Kompan Erzar, K. (2006). *Ljubezen umije spomin*. Ljubljana: Brat Frančišek: Frančiškanski družinski inštitut: Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Kovač, J. (2010). *Soodvisnost, najpogostejša družinska bolezen*. Pridobljeno s svetovnega spleta dne 1. 3. 2012: <http://dnevnik.si/novice/zdravje/1042383937>.
- Laqueur, P. H. (1999). *Multiple Family Group Therapy (MFGT) – The Hidden Method [Skupinska terapija z več družinami – skrita metoda]*. Pridobljeno s svetovnega spleta dne 4. 3. 2012: <http://www.multiplefamilygrouptherapy.com/The%20Hidden%20Method.htm>.
- Mesec, B. (2006). Očarani z močjo. *Socialno delo: časopis za teorijo in prakso*, 45 (3–5), str. 235–247.
- Mešl, N. (2008). *Razvijanje in uporaba znanja v socialnem delu z družino: procesi soustvarjanja teoretskega znanja v praksi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

- Müller, B. (2006). Naseljenci in vodniki – o strokovni identiteti socialnih pedagogov. V: M. Sande in sod. (ur), *Socialna pedagogika: izbrani koncepti stroke* (str. 149–157). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Perko, A. (2008). *Družina na križpotju. Sodoben pristop k urejanju ljudi v stiski*. Ljubljana: Umco.
- Poljšak Škraban, O. (2007). Pojmovanja „normalnosti“ procesov v družini; funkcionalnost in kompetentnost družinskega sistema. *Socialna pedagogika*, 11 (2), str. 189–212.
- Rankelj, J. (2006). *Otrok med socialno in socialnopedagoško obravnavo*. Magistrsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Rijavec Klobučar, N. (2007). Konflikti – le kdo si jih želi. *Otrok in družina*, 7 (7), str. 32–33.
- Rugelj, J. (1992). *Dramatična pot: boj za napredek v slovenski psihiatriji: 22-letni boj s kopalokarščino v slovenski medicini in psihiatriji*. Ljubljana: [samozal.] J. Rugelj; Društvo terapevtov za alkoholizem RS.
- Rugelj, J. (2008). *Pot samouresničevanja: zdravljenje in urejanje zasvojenecv in drugih ljudi v stiski: priročnik za zdravo in ustvarjalno življenje*. Ljubljana: Umco.
- Rutar, P. (2008). Pravljica kot socialnopedagoška intervencija. *Socialna pedagogika*, 12 (3), str. 293–316.
- Skyenner, R. in Cleese, J. (1994). *Družine in kako v njih preživeti*. Ljubljana: Tangram.
- Ščuka, V. (2007). *Šolar na poti do sebe*. Radovljica: Didakta.
- Šugman Bohinc, L. (2000). Kibernetika spremembe in stabilnosti. *Socialno delo*, 39 (2), str. 93–107.
- Šugman Bohinc, L. (2011). Sinergetika soustvarjanja učenja in pomoči v šoli. V: L. Šugman Bohinc (ur.), *Učenci z učnimi težavami – izvirni delovni projekt pomoči* (str. 36–79). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Thiersch, H. (1995). *Lebensweltorientierte Soziale Arbeit. Aufgaben der Praxis im sozialen Wandel*. Weinheim/München: Juventa.
- Tolstoj, L. N. (1966). *Anna Karenina*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Tomori, M. (1994). *Knjiga o družini*. Ljubljana: EWO.

- Uzelac, S. (1998). Socialna pedagogika – vprašanje identitete: ali o nujni vrnitvi na nekatera začetna izhodišča. *Socialna pedagogika*, 2 (1), str. 23–32.
- Vries, S. in de Bouwkamp, R. (2002). *Psihosocialna družinska terapija*. Logatec: Firis.
- Zloković, J. in Bilić, V. (2007). Starši zasvojenci – sozasvojenost otrok? *Sodobna pedagogika*, 58 (1), str. 176–187.
- Žižak, A. in Koller–Trbović, N. (2007). Temna stran družinskega življenja v doživljanju otrok in mladostnikov. *Socialna pedagogika*, 11 (2), str. 147–170.
- Žorž, B. (2011). *Družinski zakonik – eksperimentiranje z obstojem naroda*. Pridobljeno s svetovnega spleta dne 20. 3. 2012: <http://www.svetovalnica-tabor.si/news.php?id=26>.

STROKOVNI ČLANEK, PREJET NOVEMBRA 2012.